

Проф. др Александар Ђирић¹

РЕШАВАЊЕ СПОРОВА У НАЦИОНАЛНОМ И МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВРЕДНОМ ПРОМЕТУ: НЕ ПРОПУСТИТЕ ПРАВО НА АРБИТРАЖУ²

- Резиме -

Недржавни судови - арбитраже су органи аутономног, приватно-правног и недржавног правосуђа, чији је механизам функционисања максимално прилагођен потребама привреде. Посебно су погодне за решавање спорова из области пословних, трговачких привредних односа, како у унутрашњем, тако и у међународном промету. Пред арбитражама се могу решавати сви спорови, који испуњавају услов тзв. арбитрабилности. Круг субјеката који се могу појавити у својству странке пред арбитражом је широк.

Конститутивни акт надлежности арбитраже је арбитражни споразум, који истовремено има и дерогативно дејство у односу на надлежност државних судова. Неке од најбитнијих предности арбитражног начина решавања привредних спорова у односу на њихово решавање пред државним судовима су: могућност веће концентрације спорова у једном поступку; непосреднија комуникација странака са арбитражом; мањи формализам поступка; већа аутономија странака; право странака на избор арбитра; неутралност арбитраже; ефикасност и умереност трошкова; поверљивост; коначност арбитражних одлука и њихово ефикасније извршење у иностранству. Препорука је привредницима да не пропусте право на избор арбитраже за решавање њихових спорова у унутрашњем и међународном привредном промету, када је то допуштено, и када постоје разумни разлози целисходности.

Кључне речи: решавање спорова; државни судови; арбитраже; арбитрабилност; предности арбитраже.

1. Увод

Ефикасно решавање спорова је незаобилазан услов предвидивости, планирања и амбијенталне стабилности у којој послују привредни субјекти, као учесници у националном и међународном привредном промету. Решењем спора, који настају међу њима, се истовремено отклања непожељно патолошко стање у привреди и друштвеним односима у најширем смислу.

Узроци настанка спорова у унутрашњем и међународном промету су бројни, а механизми њиховог решавања су различити. Могу бити ванправни, правни, вансудски и судски. Поступци преговора, медијације и посредовања се сврставају у вансудски или миран начин решавања спорова. За случај да стране не реше спор мирним путем, или ако оне не желе користити такве механизме, поставља се питање ко ће решити њихов спор. Одговор на ово питање упућује на неутралну, непристрасну и независну трећу страну – суд, као орган правосуђа. Он ће решити спор на ауторитативан начин применом права у одговарајућем судском поступку.

Судови се могу класификовати на државне и недржавне.

Државни судови су самостални и независни државни органи који штите законом утврђена права и интересе правних субјеката.

Недржавни судови - **арбитраже** и други изабрани судови су органи аутономног, приватно-правног и недржавног правосуђа, чији је механизам функционисања максимално прилагођен потребама привреде.

Исти привредни спор, био он националног или међународног карактера, може бити предмет решавања у меритуму само пред једним правосудним форумом:

- а) надлежним државним судом, или
- б) пред арбитражом.

¹ Редовни професор, e-mail: aciric@prafak.ni.ac.rs

² Рад је резултат истраживања на Пројекту Правног факултета Универзитета у Нишу, бр. 179046, који финансира Министарство образовања и науке Републике Србије.

Разлози целисходности упућују на потребу уговорних страна да се оне, још у фази преговора за закључење уговора, определе и дефинишу уговором да ли ће за решавање њиховог евентуалног спора бити надлежан државни суд или арбитража. Стране то питање могу уредити и након настанка спора, посебним споразумом.

Презумпција је закона да у одсуству споразума странака о надлежном форуму, спор решава стварно и месно надлежни државни суд.

Дакле, у односу на арбитрабилне спорове, стране имају право избора правосудног форума. Оне могу сагласношћу воља, за спорове који не припадају искључивој надлежности државног суда, дерогирати његову надлежност и конституисати надлежност арбитраже. Често уговорне стране не посвете довољно пажње начину решавања њиховог евентуалног спора, услед чега то питање препуштају законској презумпцији из које произлази да су имале у виду надлежност државног суда.

Рад има за циљ да укаже привредницима на целисходност и објективну потребу пажљиве евалуације целисходности њиховог права избора форума за решавање спора у конкретним пословним односима, која би свакако утицала на учесталије коришћење арбитражног начина решавања спорова у унутрашњем и међународном промету.

Услед ограниченог обима рада, разматрање појединих питања ће бити нужно редуковано у светлу: основних одлика државних судова и арбитража као форума судског начина решавања спорова; општих карактеристика судског и арбитражног поступка; права избора уговорних страна између судског и арбитражног начина решавања арбитрабилних спорова; арбитражног споразума као дерогативног акта надлежности државног суда и истовременог конститутивног акта надлежности арбитраже; предности арбитражног начина решавања спорова у односу на решавање међународних и унутрашњих пословних спорова пред државним судовима. Из предмета истраживања је изостала специфична група интеркомпанијских спорова, који настају у вези оснивања функционисања и престанка привредних друштава.

На основу спроведене анализе, привредницима са седиштем у Србији, као и у иностранству, ће се препоручити поверавање њихових међусобних арбитрабилних спорова сталним арбитражним институцијама, каква је и **Стална арбитража при Привредној комори Србије**. Она баштини традицију од преко седамдесет година Спољнотрговинске арбитраже и вишедеценијско искуство Сталног избраног суда при ПКС, чијим је спајањем 2016. године и прерасла у реформисану и обједињену правосудну институцију у Србији за решавање спорова у унутрашњем и међународном пословном промету. Она је независан, недржавни правосудни форум организован при Привредној комори Србије као интересној, пословној, стручној и непрофитној струковној организацији привредних субјеката.

2. Државни судови и арбитраже као форуми судског начина решавања спорова

2.1. Државни судови

Судови су у свим савременим правним системима у свету самостални, независни државни органи и носиоци државне судске власти. Они се у Републици Србији оснивају и укидају законом. Деле се на редовне, односно судове опште надлежности (основни судови, виши судови, апелациони судови и Врховни касациони суд) и специјализоване, односно судове посебне надлежности (привредне, прекршајне и управне). Уставни суд је државни орган надлежан за надзор над уставношћу закона, заштиту људских права и слободе грађана зајамчених Уставом.

Закон о уређењу судова Србије³ изричито предвиђа да државни привредни судови, као специјализовани правосудни државни органи за решавање привредних спорова, између осталог, суде у споровима домаћих и страних привредних друштава, предузећа, задруга и предузетника и њихових асоцијација, у споровима који настану између привредних субјеката и других правних лица у обављању привредне делатности.

³ Закон о уређењу судова, „Сл. гласник РС“, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - др.закон, 78/2011 - др. закон, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - др. закон, 13/2016, 108/2016 и 113/2017. Привредни судови се, као специјализовани државни органи, оснивају за територију једног или више градова, односно више општина, док је Привредни апелациони суд специјализовани суд републичког ранга.

Привредни судови Србије су првостепени правосудни органи који су надлежни за спорове из унутрашњег и међународног привредног промета, док Апелациони привредни суд, између осталог, одлучује о жалбама на одлуке привредних судова и других органа, у складу са законом.

2.2. Арбитраже као недржавни изабрани судови

Арбитраже су самостални, независни недржавни аутономни судови за решавање спорова, чији се статус правосудног форума заснива на арбитражном споразуму самих странака у спору, сагласно условима прописаним законом. Алтернатива су решавању спорова пред државним судом са механизмом који је максимално прилагођен потребама странака у спору. Арбитраже, било сталне или *ad hoc*⁴, унутрашње или међународне, су изабрани судски органи од стране привредника, законом признати као део (**подсистем**) правосудног система државе.

Према Европској конвенцији о међународној трговачкој арбитражи⁵, арбитража је „правосудна установа за решавање спорова не само од стране арбитра именованих за одређене случајеве (*ad hoc*), већ и од стране сталних арбитража.“

Сталне арбитраже су установе основане најчешће од стране приватних професионалних (струковних) организација, у циљу решавања спорова из пословног промета за које је, сагласно закону, уговорена њихова надлежност.⁶

У светлу наше анализе, арбитража би се могла одредити и **негативно**, као орган за решавање привредних и трговачких спорова који **не припада** државном правном систему.

Дакле, арбитраже су недржавни правосудни форуми који су погодни за решавање спорова како у унутрашњем привредном промету, тако и привредних спорова са међународним елементом. Оне могу бити сталне и повремене (*ad hoc*). Тенденција је да се све више спорова решава у поступку пред арбитражама. Њихова се надлежност заснива на сагласности воља уговорних страна из основног пословног односа, односно међусобног споразума странака у спору, за који се, у најширем смислу, користи назив арбитражни споразум.

3. О судском и арбитражном поступку

3.1. Одлике судског поступка

Решавање спорова из унутрашњег и међународног привредног промета се пред државним судовима одвија у судском парничном поступку. У Србији је тај поступак уређен Законом о парничном поступку (ЗПП),⁷ који садржи правила за пружање судске правне заштите и одлучивање у парницама за решавање спорова из имовинских и привредно-правних односа.

Свако домаће и странско физичко или правно лице легитимисано је да подизањем тужбе покрене поступак пред надлежним привредним судом. Поступак решавања спорова из унутрашњег и међународног привредног промета пред државним судовима одликује вишеинстанциона процедура. У првом степену спроводе га специјализовани привредни судови. Привредни апелациони суд Србије одлучује у другом степену о жалбама на одлуке привредних судова, док Врховни касациони суд, поступа по ванредним правним лековима.

Фазе у првостепеном поступку, поред осталог, обухватају: покретање поступка; припрему главне расправе; главну расправу и њено окончање; доношење, објављивање, писмену изразу и достављање одлуке у форми пресуде, односно решења.

У поступку по жалби, као редовном правном леку пред другостепеним Привредним апелационим судом, Суд може: одбацити жалбу као неблаговремену, непотпуну или недозвољену; одбити жалбу као неосновану и потврдити првостепену пресуду; укинути пресуду и предмет вратити првостепеном суду на поновно суђење и одлучивање; укинути првостепену пресуду и одбацити тужбу; преиначити првостепену пресуду и одлучити о захтевима странака.

⁴ Образују се као привремени органи ради решења једног конкретног спора.

⁵ Уредба о ратификацији Европске конвенције о Међународној трговинској арбитражи („Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори и други споразуми“, бр. 12/63).

⁶ М. Јездић, *Међународно приватно право*, II, Београд, 1969, стр. 134.

⁷ „Службени гласник Републике Србије“, бр. 72/2011, који се примењује од од 1. фебруара 2012, када је престао да важи ЗПП из 2004. године.

Правноснажност одлуке суда наступа када се она више не може побијати жалбом, тј. истеком рока за жалбу, одрицањем од жалбе, или доношењем одлуке у последњем степену. Правноснажна одлука суда постаје извршна након протекла парижског рока, односно рока за њено добровољно извршење од стране дужника.

Дакле, механизам решавања привредних спорова, како у унутрашњем, тако и у међународном промету, обухвата низ фаза са могућом вишестепеном инстанцијом судском процедуром, која својим дугим временским трајањем често може осујетити прави смисао и циљ донете одлуке.⁸

3.2. Одлике арбитражног поступка

Арбитражни поступак спроводи арбитражни суд (трибунал), уз примену одговарајућег процесног и материјалног права за решење меритума спора. Пред арбитражама се могу решавати сви спорови, који испуњавају услов тзв. арбитрабилности. Арбитрабилни су спорови из међународних пословних односа, али и спорови који су везани за унутрашњи привредни промет. Тако, Закон о арбитражи Србије⁹ предвиђа да се путем арбитраже могу решавати спорови без страног елемента (унутрашња арбитража) и спорови са страним елементом (међународна арбитража). И према члану 1. новог Правилника о Сталној арбитражи при ПКС¹⁰, арбитража је надлежна за решавање домаћих и међународних привредних спорова.

Круг субјеката који се могу појавити у својству странке пред арбитражом је, такође, веома широк. Тако, на пример, надлежност Сталне арбитраже могу уговорити сва лица, без обзира на држављанство и чланство у Привредној комори Србије, дакле и субјекти са седиштем у трећим државама. Поступак се покреће тужбом или захтевом за арбитражу, а уређен је процесно-правним правилима недржавног арбитражног центра, који стране бирају споразумом.

Странке су слободне да и саме споразумно одреде правила поступка по којима ће арбитража поступати или да упуте на одређена арбитражна правила, у складу са одредбама Закона о арбитражи. Ако је арбитража међународна, странке могу уговорити да се на спор пред Сталном арбитражом примене Правила о арбитражи Комисије Уједињених нација за међународно трговинско право (UNCITRAL).¹¹

Уговарањем надлежности арбитраже, стране се могу слободно споразумевати о: избору арбитражног органа; месту арбитраже (у земљи или у иностранству); броју и начину именовања арбитра; правилима поступка; језику поступка; надлежном материјалном и процесном праву, укључујући и могућност да арбитража на основу изричите сагласности странака, реши спор у складу са начелом правде и правичности (е. *amiable composition*; лат. *ex equo et bono*), као и о бројним другим питањима.

Прихватајући надлежност арбитраже, стране су сагласне да се одлука донесе у једноставном поступку. За случај међународног привредног спора, трибунал доноси одлуку применом права или правних правила које су странке одредиле као материјално право за њихов уговорни однос. Одлука је коначна, против ње се не може изјавити жалба. Има снагу правоснажне судске пресуде, на чије извршење су странке добровољно пристале.¹²

4. Право избора уговорних страна између судског и арбитражног начина решавања спорова

Већ смо напоменули да један исти привредни спор, био он унутрашњег или међународног карактера, може бити предмет решавања у меритуму само у поступку пред једним правосудним форумом: надлежним државним судом или пред арбитражом. Поставља се питање, ко одлучује

⁸ Посебни поступци се спровode по ванредним правним лековима: ревизија, захтев за преиспитивање правоснажне пресуде; предлог за понављање поступка.

⁹ „Сл. гласник РС“, бр. 46/2006.

¹⁰ „Сл. гласник РС“, бр. 101/2016. Правилник је, на основу чл. 31. ст. 5. Закона о привредним коморама („Сл. гласник Републике Србије“, бр. 112/2015.), донела Скупштина Привредне коморе Србије, на седници од 8. 12. 2016.

¹¹ Члан 32. Закона,

¹² Према члану 50. Правилника Сталне арбитраже, арбитражна одлука је коначна и против ње нема места жалби. Она има снагу правоснажне пресуде редовног суда. Прихватањем надлежности Арбитраже, странке се обавезују да ће њену одлуку извршити.

да ли ће спор решити суд или арбитража?

Законска презумпција је да у одсуству споразума странака о надлежном форуму, спор решава стварно и месно надлежни државни суд. Поред тога, закон предвиђа искључиву надлежност државног суда (франц. „*domaine réservé*“) за поједине спорове, које могу решавати само стварно и месно надлежни државни судови.

Уговарање надлежности арбитраже је допуштено за решавање тзв. арбитрабилних спорова¹³, који настану у вези са правима из сфере имовинског приватно-правног интереса странака, којима оне слободно располажу и у којима имају законску могућност да се поравнају. Државни правни поредак, у односу на ту врсту спорова, признаје право избора уговорним странама, између судског и арбитражног начина решавања, због чега су они и арбитрабилни. Закључивањем из супротног, спорови настали у вези са правима којима стране не могу слободно располагати, попут личних - грађанских права, и односа који укључују јавни поредак, односно империјум државе, су, по правилу, неарбитрабилни (спорови о статусно-управним питањима, привредним преступима, стечају привредних друштава, пореским обавезама и др.).

Дакле, странке могу уговорити арбитражу за решавање имовинског спора о правима којима слободно располажу, осим спора за који је одређена искључива надлежност суда.

Ко може да уговори надлежност арбитраже? Арбитражу може да уговори свако ко, у складу са Законом о парничном поступку, има способност да буде странка у поступку,¹⁴ укључујући физичка и правна лица, као и државу, њене органе, установе и предузећа у којима она иступа са позиција имовинско правних овлашћења (лат. *jurae gestionis*), али не и када иступа са позиција јавно-правних овлашћења у вршењу власти (лат. *jurae imperii*).¹⁵

За случај да законске претпоставке о надлежности арбитраже нису испуњене, арбитражни суд нема статус органа правосуђа и његова евентуална одлука о решењу конкретног спора нема карактер пуноважног акта који ужива признање државног правног поретка.¹⁶

4.2. Арбитражни споразум као конститутивни акт надлежности арбитраже и дерогативни акт надлежности државног суда

Арбитражни споразум је конститутивни акт надлежности арбитраже. Њиме се истовремено дерогира надлежност државног суда за решавање одређеног спора (дерогационо дејство арбитражног споразума) и заснива јурисдикција арбитраже, као недржавног органа (пророгационо дејство арбитражног споразума).¹⁷ И према члану 4. Закона о арбитражи Србије¹⁸, спор може да се решава путем арбитраже само на основу споразума странака. Споразумом о арбитражи странке поверавају арбитражном суду на решавање своје будуће спорове или спорове настале из одређеног правног односа.¹⁹

Покретањем поступка пред арбитражом, чију су надлежност за решење арбитрабилног спора стране уговориле, **искључује** се могућност његовог решавања пред државним судом.²⁰ Арбитражни споразум, као основ изузимања надлежности државног суда за решавање спорова,

¹³ Материја арбитрабилности је најчешће уређена националним изворима права и налази се под контролом националних судова, без обзира на чињеницу што национални концепт арбитрабилности има међународни развој. Више о томе: L. A. Mistelis, „Arbitrability – International and Comparative Perspective,“ *Arbitrability – International and Comparative Perspective* (eds. L. A. Mistelis, S. L. Brekoulakis) „Kluwer Law International“, 2009, p. 1, 6.

¹⁴ Видети члан 5. Закона о арбитражи.

¹⁵ Видети: А. Ћирић, *Међународни трговински уговори у којима држава иступа као носилац суверенитета*, „Научни подмладак, “Humanitas“, Ниш, 1978, br. 1/78, str. 7-12.

¹⁶ Г. Станковић, *Арбитражно право*, Ниш, 2008. стр. 41-42.

¹⁷ Видети: А. Тирић, *Међународно трговинско право*, Ниш, 2018, стр. 524-525, као и Д. Јанићијевић, *Арбитража*, Ниш, 2011, стр. 49 - 78.

¹⁸ Уговор о арбитражи је уређен Законом о арбитражи, Њујоршком конвенцијом о признању и извршењу страних арбитражних одлука и Европском конвенцијом о међународној трговинској арбитражи.

¹⁹ Члан 9. Закона о арбитражи.

²⁰ Члан 14. Закона о арбитражи предвиђа да суд коме је поднета тужба у ствари која је предмет споразума о арбитражи оглашава се ненадлежним и одбацује тужбу по приговору странке који мора да буде поднет пре упуштања у расправљање о предмету спора, осим ако утврди да је споразум о арбитражи очигледно ништав, да је без дејства или да га није могуће извршити.

Сагласно члану 7. Закона о арбитражи, државни суд може, у вези арбитраже, да предузима само оне радње које су изричито одређене Законом.

има значај процесне сметње. Ако упркос постојању пуноважног арбитражног споразума, тужилац уместо арбитражи, поднесе тужбу државном суду, а туженик не истакне приговор ненадлежности суда, сматра се да је вољом странака арбитражни споразум стављен ван снаге. Чињеница подношења тужбе суду није сама по себи довољна да се „сторнира“ уговорена надлежност арбитраже. За то је потребна изричита или прећутна сагласност друге стране. Међутим, према императивној норми чл. 14. Закона о арбитражи, када тужени у одговору на тужбу не истакне приговор ненадлежности, нити се позове на закључени споразум о арбитражи између странака, суд нема законских услова да се огласи ненадлежним по поднетој тужби, имајући у виду да се тужени упустио у расправљање, достављањем одговора на тужбу, у коме није истакао приговор ненадлежности.²¹

Арбитражни споразум се закључује у писаној форми. Најчешће је садржан у виду клаузуле у тексту уговора којим уговорне стране уређују своје односе, у вези са којим је и дошло до спора (компромисорна клаузула), или је он у форми посебног документа, који стране закључују пре или након наступања спора (арбитражни компромис).

Без арбитражног споразума, у основи, нема арбитражног суђења. Он представља сагласност воља уговорних страна да ће оне свој будући, или већ настали спор, поверити на решавање одређеној арбитражи, а не државном суду.²² Постојање споразума овлашћује и обавезује арбитражу да самостално одлучује и о питању сопствене надлежности.²³

Споразум о арбитражи је **ништав** ако: врста спорова на који се односи није подобна за арбитражу²⁴; није закључен у форми прописаној законом; странке нису имале потребна својства и способност за његово закључење, или је закључен под утицајем принуде, претње, преваре или заблуде. Међутим, пуноважан споразум обавезује уговорне стране и, у крајњој линији, његово неизвршење може бити предмет посебног тужбеног захтева пред државним судом.²⁵

5. Предности арбитражног начина решавања спорова у односу на решавање спорова пред државним судовима

Приметна је тенденција да национална законодавства постају све више наклоњенија арбитражи као механизму решавања привредних спорова.²⁶ Арбитрабилност, како код домаћих, тако и код међународних арбитража, постаје све више правило а не изузетак, чиме се јавни поредак као империјум државе све више сужава (е. *The principle of favour arbitris*).²⁷ Уочљив је тренд да пословна заједница трговаца и привредника у свету преферира арбитражни начин решавања привредних спорова. Указаћемо на најбитније предности арбитражног начина

²¹ „Подношењем тужбе домаћем суду не мења се уговорена надлежност сталне стране арбитраже. “Уговорена надлежност избраног суда не може се изменити само вољом тужиоца, исказаном подношењем тужбе суду... Како је међу странкама уговорена надлежност избраног суда - арбитраже и како је тужени приговор постојања арбитражне клаузуле ставио пре упуштања у расправљање односно како је правовремено приговорио судској ненадлежности, то је правилна одлука којом се суд огласио ненадлежним и одбацио тужбу због уговорене надлежности избраног суда, која има учинак искључења судске надлежности... Решење Вишег трговинског суда, Пж. 2494/2005 од 24. 3. 2005.

²² М. Трајковић, Међународно арбитражно право, Удружење правника Југославије, Београд, 2000 стр. 232.

²³ Видети: М. Васильевич, А. Чирич, Арбитражносо соглашение и доктрина „компетенции-компетенции“: современные тенденции, Международный коммерческий арбитраж: вызовы современности, Сборник статей и докладов, МКАС при ТПП Украины, Киев, 2017, стр. 57-74.

²⁴ Споразум о арбитражи не производи дејства у односу на решавање спора који није подобан за арбитражу (чл. 10. Закона о арбитражи).

²⁵ Арбитражни споразум је резултат сагласности воља уговорних страна, који као и било који други уговор, може бити предмет оцене државног суда. Видети: Решење Привредног апелационог суда, Пж. 11649/2010 од 31.8.2011.

²⁶ Наведено према: С. А. Mordi, „An Analysis of National Courts Involvement in International Commercial Arbitration; Can International Commercial Arbitration Be Effective without National Courts?“, Open Journal of Political Science, Volume 6, Number 2, 2016, стр. 99.

²⁷ У литератури САД се сматра да је дуготрајна судска ненаклоност арбитражи почела да се окончава доношењем Федералног арбитражног закона (FAA, 1925.). О томе: J. T. McLaughlin, “Arbitrability: Current Trends in the United States,” Arbitration International, The Journal of the London Court of International Arbitration 2/96, 113-136; A. Brabant, M. Desplats, S. Salem, „Arbitration and Company Law in France“, European Company Law, Vol. 12, Issue 3/2015, 144-150; T. Varady et al, International Commercial Arbitration – A Transnational Perspective, St. Paul, Minn 1999, p. 220-266. Наведено према: М. Васильевич, „Arbitrability ratiōne materiae in company law“, „Правни живот“, бр. 11/2017.

решавања привредних спорова у односу на њихово решавање пред државним судовима, које би требало да респектују и наши учесници привредног промета.

5.1. Неутралност арбитражног механизма решавања спорова

Атрибут неутралности арбитраже се заснива на њеној одвојености од правних система државе, или држава на чијим територијама се налазе седишта странака у спору. Ризици неефикасности решавања привредних спорова, посебно оних са страним елементом, од стране државних судова, произлазе из постојећих језичких разлика, правних традиција, културолошких и других вредности.²⁸ Неутралност форума је, стога, важна, поготово када се решавају спорови из међународних трговачких односа. Међутим, ова карактеристика арбитраже може бити од значаја и за решавање спорова између странака које припадају истом државном суверенитету. Тако, ако спор решава суд на чијем подручју се налази седиште једне странке, та странка може имати неке предности „домаћег терена.“ У литератури се ова појава означава као „**парохијална предрасуда**“, која се испољава када спор решава суд из исте локалне средине из које потиче и једна од странака. Природно је да ће током преговора о закључењу уговора, свако од пословних партнера настојати да уговори начин решавања спорова који би за њега био најповољнији. Стога је избор арбитраже, као неутралног форума за решење спора, најрационалније компромисно решење међу преговарачима.²⁹

Неутрални карактер арбитраже се посебно манифестује кроз: примену неутралних процедуралних правила самих арбитражних органа, која нису подложна државном парничном законодавству одређене државе; применом међународних аутономних правила, или правила на која се странке позивају, или и саме учествују у њиховом креирању; право странака да предлажу именовање арбитра који немају држављанство држава на чијим територијама се налазе њихова пословна седишта и др.

5.2. Предност веће концентрације спорова у арбитражном поступку

Значајна системска предност арбитражног механизма решавања спорова је могућност да странке своје међусобне спорове, који проистекну из одређеног привредног посла или у вези са њим, могу решавати у једној парници пред једним истим форумом. Арбитражни споразум конституише најширу надлежност арбитраже, која се односи на све потенцијалне спорове, који настају из једног истог пословног односа, или у вези са њим. Тиме се предупређује вођење парничних поступака пред државним судовима поводом различитих спорних питања из једног пословног односа између истих странака. На тај начин, арбитражно решавање спорова превенира и настанак већег броја спорова пред националним судовима који могу настати из истог пословног односа.³⁰

5.3. Непосреднија комуникација странака са арбитражом

У поређењу са административним апаратом државних судова, институционалне арбитраже одликује непосреднији, ефикаснији и савременији помоћно-стручни апарат. На пример, у оквиру Сталне арбитраже при Привредној комори Србије функционише Секретаријат који је, са аспекта посвећености и високе комуникационе компетенције, на сталној услузи учесницима спора у вези са: претходним питањима од значаја за уговарање надлежности Арбитраже; покретањем поступка; ефикасним достављањем писмена и правила арбитраже; избором арбитра; условима пружања услуга и садејством у вези са различитим сазнајним и другим аспектима појединих других стручних и помоћно-техничких питања, која су допуштена на основу међународних извора, националног закона и правила Сталне арбитраже, која интересују странке у предарбитражном, арбитражном и постарбитражном поступку.

²⁸ G. Born, W. Miles, *Global trends in international arbitration*, Special advertising section, Wilmer Cutler Pickering Hale and Dorr LLP, London, 2014, стр. 2.

²⁹ Ibidem.

³⁰ G. Born, W. Miles, op. cit, стр. 2.

5.4. Мањи формализам поступка и већа аутономија странака

Арбитражне поступке одликује мањи степен формалности у поређењу са поступцима пред државним судовима. За разлику од судског, арбитражни поступак је флексибилан и странке га могу прилагодити карактеристикама спора. Ово је од посебне важности када се ради о споровима са елементима иностраности, у односу на које су странке слободне да договоре меродавно право, језик поступка и место арбитраже.

Мањи је степен формалности и када је у питању комуникација између арбитраже и странака. Тако, према Правилнику о Сталној арбитражи при ПКС, ако се странке нису другачије споразумеле, писмена и комуникације се у току поступка могу достављати, односно обављати електронским путем.³¹

Процесна законодавства појединих држава предвиђају да се, чак, и арбитражни споразум може закључити на неформалан начин. На пример, француски Закон о парничном поступку из 2011. године предвиђа да арбитражни споразум између странака није подложен захтевима форме (члан 1507.). Странке могу уговорити арбитражни начин решавања спора и усменим путем.³²

5.5. Право странака на избор арбитра

Једна од карактеристичних предности арбитражног начина решавања спорова је могућност да саме странке имају право избора лица које ће одлучити о њиховом спору.

Пресуду у поступку решавања спорова пред државним судовима, доноси судија, који је изабрано лице од стране надлежних државних органа. За судију може бити изабран држављанин земље седишта суда, који испуњава законом предвиђене услове.³³ Странке немају никаквог утицаја на избор судије државног суда, док у механизму арбитражног начина решавања поступка, странке имају право да саме бирају арбитра. За разлику од судије, који мора да испуњава предвиђене услове за избор у законом прописаној процедури, арбитра може бити свако пословно способно физичко лице, домаћи, али и страни држављанин, који се именује за решење спора на предлог странака.³⁴

Својства арбитра опредељују саме странке арбитражним споразумом.³⁵ Оне имају право да именују арбитра у складу са његовим искуством, квалификацијама, познавањем одређене материје и осталим својствима које сматрају битним за спор.³⁶ Закон допушта странкама да директно утичу на избор арбитра, поклањајући поверње лицу у чију непристрасност и стручност и саме верују.³⁷

Арбитра може бити свако физичко лице које је пословно способно, без обзира на држављанство. Лице које треба да буде арбитра писмено изјављује да ли се прихвата ове дужности (лат. *resertum arbitri*) и има обавезу да открије било коју околност која може да изазове сумњу у његову непристрасност или независност.³⁸

5.6. Прецизније тумачење и примена права од стране арбитра

³¹ Видети чл. 13. Правилника о Сталној арбитражи при ПКС.

³² С. А. Mordi, *op.cit.*, стр. 97.

³³ Према Закону о судијама Србије, судија је дужан да испуни опште услове за рад у државним органима, који је завршио правни факултет, положио правосудни испит, стекао потребно радно искуство у правној струци и који је стручан, оспособљен и достојан судијске функције.

³⁴ Видети чл. 5 ст. 2 Правилника о сталној арбитражи при ПКС.

³⁵ Члан 19 Закона о арбитражи.

³⁶ Како би се странкама помогло у избору арбитра, све институционалне арбитраже имају своје листе арбитра. Листе углавном нису обавезне за странке и имају карактер препоруке (такав је случај са Сталном арбитражом при ПКС).

³⁷ С. А. Mordi, „An Analysis of National Courts Involvement in International Commercial Arbitration; Can International Commercial Arbitration Be Effective without National Courts?“, *Open Journal of Political Science*, Volume 6, Number 2, 2016, стр. 95-104, с. 99.

³⁸ Видети: IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration Adopted by resolution of the IBA Council, International Bar Association, London, 2014.

За судију може бити изабран држављанин Републике Србије који испуњава опште услове за рад у државним органима.³⁹ Судије у локалним националним судовима, код решавања спорова, по правилу, тумаче поједине правне институте са аспекта њиховог поимања у духу националних извора права, без обзира што је реч о изворима права међународног карактера. Та чињеница за судије може представљати тешкоћу и ризик да, услед недостатка праксе, погрешно протумаче и примене конкретни извор права.

Неспорно је да међународни извори права, након њихове ратификације од стране потписница, доприносе хармонизацији и унификацији права међународне трговине. Међутим, у пракси се догађа да у поступку примене таквих извора, судови различитих држава на различит начин читају једнообразни међународни правни текст, односно тумаче га у складу са концептом партикуларних, националних правних традиција. При тумачењу међународних извора права неопходно је да судови и арбитраже воде рачуна о њиховом међународном карактеру и потреби да се унапреди једнообразност њихове примене и поштовање савесности у међународној трговини. То значи да се такви извори не могу тумачити на подлози метода било ког националног права, што се у пракси државних судова неретко дешава.⁴⁰ У јуриспруденцији се подвлачи да би на пример, међународни карактер Конвенције ОУН о уговорима о међународној продаји робе (Бечка конвенција) као критеријум њене интерпретације, требало да укаже да међународно има предност над националним. Међународни карактер, као први руководни принцип интерпретативне клаузуле Конвенције, значи да она мора бити тумачена аутономно. Појединим терминима Конвенције не би могли да се аутоматски придају значења, која они имају у националним правима.⁴¹ Императив да се при тумачењу Конвенције води рачуна о њеном међународном карактеру произлази из чињенице да је Конвенција правни акт који је припреман и донет на међународном нивоу: реч је о аутономној правној материји која задржава квалификатив аутономности и после формалног укључивања Конвенције у различите националне правне системе.⁴² Чест је случај у пракси да национални судови тумаче Конвенцију у складу са укорењеним домаћим схватањима, посебно када постоји термилошка подударност, или сличност у нормама Конвенције са одредбама националног права. Таква тенденција, која тумачење међународних извора права подвргава правилима националног правних система, чији је она саставни део, се у правној теорији означава као *homeward* тренд. Реч је о методу тумачења међународних правила применом истих метода и на истоврсни начин на који се тумаче домаћи национални правни акти.⁴³ У том контексту *homeward* тренд представља негацију аутономног начина тумачења међународних конвенција и занемаривања њиховог атрибута међународности.

Јуриспруденција указује да посебан вид *homeward* тренда представља позивање судова на ставове судске праксе који су засновани на тумачењу правних института и норми у контексту националног права.⁴⁴ Последице *homeward* приступа носе ризик дивергентних тумачења, што може довести до неправилне примене међународних извора права.⁴⁵ Могућност да арбитражи са међународним искуством негују *homeward* тренд је далеко мања у односу на праксу судија државних судова.

³⁹ Закон о судијама („Сл. Гласник РС, бр. 115/2008, 58/2009, Одлука Уставног суда 47/2017).

⁴⁰ F. Ferrari, Tribunale di Vigevano: Specific Aspects of the CISG Uniformly Dealt With, *Journal of Law and Commerce*, 20/2001, p.225-239, p. 225-226. Наведено према: С. Жорић, *Конвенција УН о уговорима о међународној продаји робе (1980): неопходност аутономног тумачења, једнообразности у примени и поштовања начела савесности у међународној трговини*, магистарски рад, Београд, 2014, стр. 33.

⁴¹ P. Huber, A. Mullis, *The CISG: A New Textbook for Students and Practitioners*, Sellier ELP, Munich 2007, p. 7.

⁴² M. J. Bonell, „Article 7“, Bianca-Bonell, *Commentary on the International Sales Law*, Giuffrè, Milan 1987, p. 73.

⁴³ Суштински, *homeward* је супротан аутономном концепту тумачења међународних једнообразних аката, и води фаворизацији тзв. *lex forisma*. У основи, *lex forism* је једна од *homeward* тренд варијанти, коју одликује усмереност на примену права форума (*lex fori*), који доноси одлуку о спору. У тежњи за потпунијим националним обликом *lex forisma*, у пракси има примера оспоравања Бечкој конвенцији статуса конститутивног елемента *lex fori*, чак и када њена примена делимично, или у целини, није изричито искључена, сагласно члану 6. Конвенције. О овоме видети и: А. Чирећ, *Међународно трговинско право, Посебни део*, Ниш, 2018. стр. 103-104.

⁴⁴ Видети: М. Ђорђевић, *Конвенција УН о уговорима о међународној продаји робе у српском праву и пракси - искуства и перспективе*, *Анали*, бр. 2/2012, стр.256-275.

⁴⁵ J. Lookofsky, The 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, *International Encyclopaedia of Laws – Contracts*, Suppl. 29 (eds. J. Herbots, R. Blanpain), Kluwer Law International”, The Hague 2000, стр. 49-50. <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lookofsky.html>, 10. decembar 2013.

Поред наведених и других предности, арбитрари се могу далеко темељније посветити предметима, јер, за разлику од судија, нису оптерећени нормом у испуњавању радних обавеза, која укључује превелик број, често, веома сложених предмета.

5.7. Решавање спорова пред арбитражом је ефикасније и брже

У литератури се истиче да арбитражни механизам решавања спорова представља бржу, ефикаснију и најчешће јефтинију алтернативу решавања привредних спорова него што је то случај у поступку пред државним судовима.⁴⁶ Тако, на пример, према Правилнику Сталне арбитраже при привредној комори Србије, поступак траје највише 6 месеци од момента конституисања арбитражног већа или избора арбитра појединца.⁴⁷ Истовремено, према подацима Врховног касационог суда Србије, пред привредним судовима у Србији је из 2015. године пренето преко 36000 нерешених предмета, од којих је преко 50% ушло у четврту годину трајања, а у односу на 25% предмета прошло је између 5 и 10 година од датума подношења иницијалног акта. У истој години је просечно трајање спорова пред Сталном арбитражом износило 4,4 месеца, од дана конституисања арбитражног већа.⁴⁸

Арбитражни механизам решавања спорова, у поређењу са судским, подразумева значајно ефикаснији **временски план** арбитражног поступка и предвидивост његовог трајања. Трибунал, пошто преузме од Секретаријата предмет у рад, може обавити консултације са странкама и утврдити временски план поступка, који доставља странкама и Секретаријату. Планом се одређују рокови за евентуалне нове поднеске странака, датум одржавања усмене расправе, план извођења појединих доказа, као и време у коме трибунал планира доношење коначне одлуке.⁴⁹

Посебну новину, чији је циљ још значајније скраћење поступка пред СТА, представљају правила за убрзани арбитражни поступак, која се примењују у споровима мање вредности - до 50.000 евра, о којима одлучује арбитар појединац. Међутим, с обзиром да вредност спора не диктира увек и његову сложеност, странке могу уговорити примену ових правила и за спорове веће вредности, као што их могу и искључити у споровима чија је вредност мања од 50.000 евра.⁵⁰

На већу ефикасност арбитраже утичу и правила о одржавању рочишта. Наиме, сходно Правилнику о Сталној арбитражи при ПКС, ако арбитрари утврде да су писани поднесци и докази довољни за доношење одлуке и без усмене расправе и ако ниједна од странака не захтева одржавање усмене расправе, усмена расправа се неће заказивати, већ ће се странке обавестити да ће одлука бити донета на основу поднетих писаних доказа. Предлог да се одлука донесе без одржавања усмене расправе могу поднети и странке споразумно.⁵¹

5.8. Трошкови арбитражног механизма решавања спорова су знатно нижи од судских трошкова

Цена услуге решавања спорова пред конкретним сталним арбитражним центром се утврђују његовом посебном тарифом. Она најчешће обухвата арбитражне таксе које се плаћају арбитражној институцији, затим арбитражне трошкове на име хонорара арбитрама и др. Укупним трошковима странака, који нису типични за трошкове пред државним судовима, додају се, зависно од околности, и путни трошкови, трошкови боравка странака и њихових заступника и др.⁵² Додатни трошкови арбитраже не подразумевају нужно ефекат одвраћања, посебно у односу на комплексне спорове, који се пред државним судовима, често, не би могли решавати у јединственој парници.⁵³

⁴⁶ С. А. Mordi, *op.cit.*, стр. 99.

⁴⁷ Видети чл. 38. ст. 1. Правилника о Сталној арбитражи при ПКС.

⁴⁸ Архива Сталне арбитраже.

⁴⁹ Члан 30. Правилника.

⁵⁰ Видети чл. 57. Правилника.

⁵¹ Видети чл. 31. ст. 2. и 4. Правилника.

⁵² G. Born, W. Miles, *op.cit.*, стр. 3.

⁵³ Арбитражни поступак омогућава решавање већег броја спорова који произлазе из односа између истих странака, док то није увек могуће када би се спорови решавали пред националним судовима, што последично водити већем броју парница, па самим тим и трошкови могу бити знатно већи.

У сваком случају, целисходно је да се странке, пре избора и уговарања надлежности арбитражног центра за решавање њиховог спора, упознају са тарифом трошкова, будући да су цене услуга појединих арбитражних центара у свету изузетно високе.

Сагласно чл. 18. Закона о арбитражи, стална арбитражна институција сама уређује трошкове арбитраже и тарифу тих трошкова. Странке сnose трошкове арбитраже, чији износ утврђује арбитражни суд, а који су оне дужне да, на његов захтев, плате унапред.

Арбитражни трошкови поступка пред Сталном арбитражом при ПКС су умерени, предвидљиви и зависе од висине тужбеног захтева. Код домаћих спорова пред Сталном арбитражом при ПКС, трошкови арбитражног поступка су у већини случајева знатно нижи од трошкова дугогодишњих решавања спорова пред државним судовима. Они су, по правилу, нижи и од трошкова вођења спора исте вредности пред другим сталним арбитражним институцијама у региону и у свету.⁵⁴

5.9. Арбитражни поступак је једноступен, одлука је коначна - нема апелације

Арбитражне одлуке су коначне и обавезујуће за странке у спору. Не постоји могућност жалбе, чиме је на минимум сведена могућност одуговлачења поступка и одлагања извршења арбитражне одлуке. Ова околност утиче на смањење трошкова и трајања поступка. Ово је посебно значајно ако се има у виду могућност да другостепени суд врати предмет првостепеном на поновно одлучивање, уз ризик да се и на одлуку у поновљеном поступку изнова уложи правни лек, што може значајно продужити трајање поступка до његовог правноснажног окончања.

Немогућност апелације носи и **дозу ризика** за странке. Ако је одлука погрешна, нема могућности да се она накнадно исправи. Из тог угла, принцип коначности арбитражне одлуке и одсуство права на правни лек може имати и одвраћајуће дејство на уговорне стране да за решавање спорова уговоре арбитражу. Одвраћајући утицај посебно може доћи до изражаја када се ради о комплексним споровима велике вредности,⁵⁵ у којима су улози обе стране високи. Због тога у њиховом примарном фокусу може доминирати потреба за шансом да се одлука размотри и преиспита на вишој апелационој инстанци, насупротив тежњи за брзим разрешењем неизвесности коју спор носи. Једино што странка, евентуално, може да предузме против коначне арбитражне одлуке, то је да за случај постојања уско лимитираних разлога, одговарајућом тужбом пред државним судом тражи поништај арбитражне одлуке.

Известан допринос предупредувању могућих грешака при доношењу арбитражне одлуке пружа институт њеног **разматрања**, које предвиђају правилници појединих арбитражних центара. Према Правилнику наше Сталне арбитраже, Председништво у ужем саставу, које чине председник и два потпредседника, разматра одлуку пре њеног потписивања. Оно може указати арбитражном већу, односно арбитражу појединцу на формалне недостатке арбитражне одлуке и на арбитражну праксу по појединим правним питањима. Председништво може скренути пажњу трибуналу ако сматра да постоје одређени разлози због којих би арбитражна одлука могла бити поништена, односно не би могла бити извршена.⁵⁶

У литератури постоје заговарања реформе арбитражног начина решавања спорова, кроз установљавање апелације у оквиру институционалних арбитража, која би подразумевала право на жалбу на првостепену одлуку арбитраже.⁵⁷ Тако је, на пример, Центар за решавање спорова (*International Centre for Dispute Resolution - ICDR*) у оквиру Америчке арбитражне асоцијације, увео могућност апелације на одлуке арбитраже. Овај Центар је новембра 2013. године усвојио Опциона правила о апелацији (*Optional Appellate Rules*), који странама оставља могућност да поред арбитраже, опционо уговоре и апелациони арбитражни поступак. У литератури се оцењује

⁵⁴ Калкулатор Тарифе Сталне арбитраже примењује различите тарифне ставке за домаће и међународне арбитражне поступке. Помоћу калкулатора, који је доступан на адреси <http://www.stalnaarbitraza.rs/troskovi-postupka/>, се на најједноставнији начин могу израчунати трошкови арбитражног поступка. Потребно је само да се наведе вредност спора у еврима и да се обележи да ли је спор у питању домаћи или међународни. Калкулатор ће израчунати укупне трошкове поступка, који обухватају регистрационе, административне и трошкове за рад арбитра.

⁵⁵ К. R. Olson, „The Appeal of the Right to Appeal: The ICDR Adopts Optional Appellate Arbitration Rules to Advance the Availability of Appellate Rights in International Commercial Arbitration“, *McGill Journal of Dispute Resolution*, Vol. 3, 2016-2017, стр. 86-97, с. 90.

⁵⁶ Видети чл. 46. Правилника.

⁵⁷ G. Born, W. Miles, op.cit, стр.3.

да се ради о јединственој појави у оквиру реномираних институционалних арбитража у свету и смели корак ка реформи традиционалног концепта арбитражних начина решавања спорова.⁵⁸ Под условом да су се стране сагласиле у погледу апелације, свака страна има право да у року од 30 дана од пријема арбитражне одлуке поднесе жалбу апелационом трибуналу.⁵⁹ Апелациони поступак се спроводи у оквиру ICDR, од стране арбитра појединца или трочланог панела који, за случај жалбе, у односу на одлуку арбитраже, има надлежност да: преиспита претходна питања у погледу јурисдикције; мериторно преиспита одлуку арбитраже и установи да ли је правилно примењено материјално право; преиспита да ли су учињене очигледне грешке приликом утврђивања чињеничног стања.⁶⁰ Иако ICDR предвиђа могућност апелације, период за апелациону процедуру не може трајати предуго. Наиме, Опциона правила о апелацији предвиђају да се апелациони поступак завршава за, оквирно, три месеца.⁶¹ Након спроведеног поступка апелациони трибунал може донети одлуку којом: потврђује одлуку, или укида одлуку арбитраже и доноси сопствену одлуку.⁶² За разлику од другостепених инстанци у националним правним системима, апелациони трибунал не може вратити предмет арбитражи на поновно одлучивање.⁶³

5.10. Поверљивост и заштита приватности странака

Арбитражни поступци су, за разлику од парничних поступака пред домаћим привредним судовима, поверљиви. Поверљивост и заштита приватности је један од важних разлога који опредељују стране да преферирају арбитражни начин решавања спорова.⁶⁴

У арбитражним поступцима је јавност искључена. Присуство расправи трећих лица је допуштено само уз изричиту сагласност странака. Сви поднесци, као и сама одлука, се сматрају поверљивим документима због чега не могу бити доступни јавности. Поверљивом се, чак, сматра и сама чињеница да је до спора пред арбитражом уопште и дошло. Обавеза очувања поверљивости је на трибуналу, арбитрама који учествују у решавању спора, странкама и њиховим заступницима. Сви учесници у поступку су дужни да се старају да не учине доступним јавности било који податак који се односи на спор. Арбитражна одлука се може објавити у целости само уз пристанак странака. По овлашћењу председника Арбитраже одлука се може објавити у гласилима без навођења имена странака и података који могу бити штетни по њихове интересе.

Арбитражни поступак не утиче на пословну репутацију странака, а његова поверљивост арбитражног у знатној мери доприноси и очувању пословних односа између странака, како током, тако и по завршетку спора.

5.11. Арбитражна одлука има снагу коначне, правноснажне и извршне судске одлуке

Домаћа арбитражна одлука има снагу домаће правноснажне судске одлуке и извршава се у складу са одредбама закона који уређује извршни поступак. Страна арбитражна одлука има снагу домаће правноснажне судске одлуке пошто је призна надлежни државни суд у земљи признања и извршења. Страном арбитражном одлуком у Србији се сматра одлука коју је донео арбитражни суд чије је место ван територије Србије, као и одлука коју је донео арбитражни суд у Републици ако је у арбитражном поступку примењено страно право.⁶⁵

5.12. Ефикасније извршење арбитражних одлука

⁵⁸ К. R. Olson, *op.cit.*, стр. 87.

⁵⁹ Члан 3 Опционих правила о апелацији.

⁶⁰ Члан 5(с) и члан 10(1)—(2) Опционих правила о Апелацији.

⁶¹ Видети чланове 17-19 Опционих правила о Апелацији.

⁶² Видети члан 19(а) (1) и (2) Опционих правила о Апелацији.

⁶³ Члан 19(а) Опционих правила о Апелацији.

⁶⁴ С. А. Mordi, *op.cit.*, стр.100.

⁶⁵ Видети: Члан 64. Закона о арбитражи Србије.

Арбитражне одлуке, посебно одлуке међународних трговачких арбитража, се ефикасније извршавају у иностранству у поређењу са извршењем пресуда националних судова. Оне имају снагу извршне судске одлуке. Током претходних деценија, на међународном плану је успостављен читав систем извора права и других механизма који промовишу и обезбеђују ефикасно извршење арбитражних одлука.⁶⁶ На пример, Њујоршку конвенцију о признању и извршењу страних арбитражних одлука тренутно примењује 159 држава широм света.⁶⁷ Њене одребе олакшавају и чине ефикасним поступак извршења страних арбитражних одлука. Поред тога, велика већина националних закона, који уређују арбитражу, садржи одредбе које су преузете из Модела закона UNCITRAL-а о међународној трговинској арбитражи. Те одредбе обезбеђују врло ефикасан механизам извршења арбитражних одлука, уз минималне и јасно одређене изузетке у којима држава може одбити признање и извршење одлуке. Са друге стране, услед недовољног броја регионалних и билатералних споразума о узајамном признању и извршењу судских одлука, пресуде националних судова се знатно теже извршавају у иностранству.⁶⁸ Важно је поменути и чињеницу да се арбитражне одлуке у пракси најчешће добровољно извршавају, па повериоци нису ни принуђени да покрећу поступке принудног извршења пред националним судовима. **Степен добровољног извршења** арбитражних одлука је, у светским размерама, **преко 90 одсто**⁶⁹, што далеко превазилази степен добровољног извршења одлука државних судова. Тај податак свакако указује на још једну од веома значајних предности арбитражног начина решавања спорова.

6. Уместо закључка – не пропустите право на арбитражу

Механизам решавања спорова пред државним судовима је, у првом реду, израз вршења судске државне власти. За разлику од њега, арбитражни начин решавања привредних спорова је својеврстан вид уважавања интереса самих странака, са механизмом који је прилагођен њиховим потребама и које су компатибилне и са интересима саме државе. Услед тога, држава на основу закона допушта арбитражни начин решавања спорова из пословних односа, у областима које нису у искључивој надлежности редовних судова.

Могућност веће концентрације спорова у арбитражном поступку, непосреднија комуникација странака са арбитражом, мањи формализам поступка, већа аутономија странака, брзина поступка, су само неке од карактеристика које арбитражни начин решавања спорова чине повољним за учеснике привредно-правног промета. Овим карактеристикама треба придодати и предности попут права странака на избор арбитра у чију непристрасност и стручност верују, затим неутралност арбитраже и, свакако, ефикасност арбитражног начина решавања спорова уз умерене трошкове, што омогућава ефикаснију и најчешће јефтинију алтернативу решавања привредних спорова од поступка њиховог решавања пред државним судовима. Не треба занемарити ни да су поверљивост и заштита приватности такође важни разлози због којих привредници треба да преферирају арбитражни начин решавања спорова. Поред тога, арбитражне одлуке су коначне јер не постоји могућност жалбе, чиме је на минимум сведена могућност одуговлачења поступка и одлагања извршења арбитражне одлуке. На крају, али не и најмање важно, арбитражне одлуке се ефикасније извршавају у иностранству у поређењу са извршењем пресуда националних судова.

Поменуте и друге предности арбитраже, којих свакако има још, указују да би привредници, због заштите својих пословних интереса, требало, учесталије него што то сада чине, да уговарају арбитражни начин решавања међусобних спорова. Он може бити веома ефикасно средство заштите интереса поверилаца, који преузимају на себе тзв. „ризик првог чина.“ На пример, када купац авансно плати робу, или ако продавац испоручи робу на почек и сл. Код неиспуњења обавезе дужника из основног посла, за случај уговорене надлежности арбитраже, поверилац

⁶⁶ S. I. Strong, "Beyond International Commercial Arbitration? The Promise of International Commercial Mediation", *Journal of Law & Policy*, Vol. 45:11, 2014, стр. 11-39, с.27.

⁶⁷ Status Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958), http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_status.html

⁶⁸ G. Born, W. Miles, op.cit, стр. 3; S. I. Strong, op. cit, стр. 28.

⁶⁹ J. Kaye, S.I. Strong, „International commercial arbitration: Coming to a Courthouse Near You“, *The Judges' Journal*, Volume 53, Number 3, Summer 2014, стр. 20-23.

може поднети тужбу, са реалним изгледима да издејствује правноснажну и извршну одлуку у року од пар месеци, за коју би му, можда, у судском поступку, уз неупоредиво веће трошкове, било потребно више година неизвесности у погледу коначног исхода.

Искуство показује да државни судови не успевају да на неопходан и очекивани начин одговоре потребама пословне заједнице и изазовима савремених пословних односа. Државни судови су често неефикасни, хронично касне у адаптацији својих активности на потребе савремене пословне заједнице, што се може врло негативно одразити на свеукупни привредни амбијент, предвидивост учесника у обављању привредне делатности, а тиме и на њихов профит. Због тога, привредници не би требало да олако и без евалуације, у сваком конкретном послу, процене целисходност коришћења права на искључење евентуалног арбитрабилног спора из надлежности државних судова и његово поверавање арбитражи, по сопственом избору. Такав приступ може бити ефикасан начин заштите од одуговлачења, непредвидивости и неизвесности решавања спорова у националном и међународном привредном промету од стране државних судова.

За случај да желе да уговоре **надлежност Сталне арбитраже** при ПКС за решавање пословних привредних спорова у унутрашњем и међународном промету, странке могу у своје уговоре унети препоручени текст наше најугледније институционалне арбитраже следеће садржине: „Странке су сагласне да сваки спор из овог уговора или у вези са овим уговором буде коначно решен арбитражом организованом у складу са Правилником Сталне арбитраже при Привредној комори Србије.“

**Prof. Aleksandar Ćirić, LL.D.,
Faculty of Law, University of Niš⁷⁰**

THE SETTLEMENT OF DISPUTES IN NATIONAL AND INTERNATIONAL COMMERCIAL RELATION: DO NOT AVOID YOUR RIGHT TO ARBITRATION

- Summary -

Non-state courts – arbitrations are autonomous, private and non-state judicial bodies with mechanism, which is maximum adapted to the needs of business. Arbitrations are especially suitable for settlement of disputes which arise from business and commercial relations, both in national and international trading. Before the arbitrations can be settled all kinds of disputes which are arbitrable. The circle of subjects that can have the right to stand before arbitration is also very wide. The constitutive act of arbitration's jurisdiction is arbitration agreement. Some of the most important advantages of arbitration proceedings in comparison to state court proceedings are: possibility of concentrations of more disputes in one proceeding; more direct communication between parties and arbitration; less formalism; more party autonomy; the parties' right to choose arbitrators; neutrality of arbitration; efficiency and optimal costs; confidentiality; finality of arbitral awards and their easy enforcement in other states.

Keywords: dispute resolution; state courts; arbitration; arbitrability; advantages of arbitration.

⁷⁰ Article is the result of the Project, No. 179046, implemented by the Faculty of Law, University of Nis, and funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.